

A nemzeti függetlenség, a vallási felsőbbrendűség és az új európai konstrukció

2002. március 13-án és 14-én a kolozsvári prefektúra épületének nagytermében tartották meg *Az emberi jogok és az európai integráció* című előadás-sorozatát, különös tekintettel a vallási szabadságra. A rendezvényt a Kolozs megyei prefektúra szervezte a berni központú, a vallás szabadság megvédésére alakult nemzetközi egyesülettel és a bukaresti központú hasonló országos egyesülettel karöltve. Az előadás a megyei és helyi szervezetek (a prefektúra, a polgármesteri hivatal, a csendőrség, az igazságszolgáltatás, különböző tanintézetek), a két említett szervezet, külföldi és belföldi szakemberek, valamint a megyében fellelhető vallási felekezetek hivatalos képviselői vettek részt.

A két napig tartó vitában kiderült, hogy a vallási szabadság kérdése az európai integráció összefüggésében nehéz politikai filozófiai probléma a jövő európai konstrukciója szempontjából. Úgy tűnik, hogy a kérdés: „Mit jelent az európai szellem?” éppen olyan fontos, mint az, hogy: „Vajon Európa olyan föderális állam lesz-e, amely magában foglalja a földrész nyugati és keleti felét, vagy csupán olyan államok közössége, amelyek között pontos kormányközi megegyezések léteznek majd?” Annak a szükségessége, hogy Európának legyen egy, a térség minden országának gazdasági, biztonsági és védelmi kérdéseivel foglalkozó szerve, már közhely és olyan nyilvánvalóság, amelyet az európai politikai osztály, a tudományos világ szakértői éppúgy tudomásul vettek, mint az európai választók, akiknek nagy része kedvezően viszonyul az európai integrációhoz.

Minden hozzászóló egyetértett abban, hogy Európának a maitól eltérő, „más arculatra” van szüksége, ahhoz, hogy hatékonyan tudjon válaszolni a nemzetközi kihívásokra. Nem mindegy például, hogy Románia részt vesz-e majd, az európai állam kormányában levő képviselőjén keresztül, a nemzetközi tárgyalásokon, vagy kívül marad azokon, mert „egységes és független nemzetállam” akar maradni, és nemcsak a belügyekben, hanem a biztonságra és védelemre vonatkozó ügyekben is egyedül akar tárgyalni. Még ha a második változat, úgy tűnik, nagyon előnyös is Románia számára, mert így látszólag a legmagasabb fokú őrizheti meg függetlenségét, ez utóbbi rövid időn belül csupán elméleti lesz, mert a globalizációs tendenciák csak nagy felvásárlóipiacca rendelkez, az Egyesült Államokhoz, Japánhoz, Kínához hasonló kontinentális vagy bikontinentális aktorokat (politikai egységeket) ültetnek majd le a tárgyalóasztalhoz, vagyis olyanokat, mint például Oroszország és India, amelyek védelmi és biztonsági rendszere valóban jelentős.

A két napos megbeszélés visszatérő kérdése az volt, hogy hogyan fog kinézni a jövő Európája. Építkezés lesz-e, vagy újrarápítkezés? A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Ortodox Teológia Karának professzora, Stelian Tofană szerint Európa egy gazda házához hasonlít, amelyhez lakás, gazdasági épületek, elkerített részek, vagyon tartozik, mint a gazdaság tagjainak tulajdona. Az építmény minden részének megvan a maga értelme. Ha a kerítés vagy a lakás megrongálódik vagy elöregszik, meg kell javítani, megörízve a gazdaság minden darabjának „léteztetelmét”. Ha lebontjuk az egész házat, és újat építünk a régi helyébe, akkor egy új önazonosságú Európát építünk fel. Az építés is, az új építés is más kérdéseket vet fel: „Melyek az újjáépítés vagy építés új kritériumai, melyek azok az erkölcsi értékek, amelyeken az új közösség alapul majd? Megőrződnek-e majd minden, az új Európát alkotó állam személyi jegyei, beleértve állampolgárainak vallási jegyeit is? Milyen erkölcsi normákat fogad majd el az új Európa? A Nyugat erkölcsi normáit, amelyben elburjánzott az abortusz, a kábítószerelés, a prostitúció, a szexuális szabadosság?” vagy „Kelet normáit, amelyben az ortodoxia összeegyeztethetetlen a gazdasági hatékonysággal és a fogyasztói társadalommal, hiszen naptárában túlsúlyban vannak a bűjtös napok?”

Ezek a kérdések, amelyeket az ortodox egyház egyik főpapa tett fel, azt bizonyítják, hogy voltaképpen tisztában van az Európa jövőjére vonatkozó politikai filozófián belül folyó vitákkal, de nem tette magáévá ezt a filozófiát, vagy hogy egyelőre kényelmesebb, hogy ne mondjuk, hasznosabb, olyan álláspontot elfoglalnia, amely szerint az ortodox egyház felsőbbrendű a keleti térség többi egyházához, illetve vallási felekezetéhez képest. Ha az ortodox egyház és egyébként minden egyház és felekezet nem lép a világ elé olyan üzenettel, amely megfeleljen azoknak az időknek, amelyekben élünk, elszigetelődik a többi filozófiai irányzattól vagy azoktól az egyházaktól, amelyek erőfeszítéseket tesznek a modern kor erkölcsi, társadalmi és kulturális problematikájába való integrálódásra. Az ortodox egyháznak lépéseket kell tennie az ökumenia és egy olyan üzenet megtalálása felé, amely híveiből erkölcsös embereket formáljon, olyanokat, akik beilleszkednek azokba az időkbe, amelyekben élnek. A tálib magatartást még az iszlámon belül is elítélik. Stelian Tofană atyának a konferencián hangoztatott nézete, mely szerint az ortodox egyháznak meg kell őriznie monopóliumát Kelet-Európa erkölcsi normái felett, és rá kell erőltetnie azt a Nyugatra is, nekem fundamentálisnak tűnik. A vallási és lelkiismereti szabadság az egyetlen modern erkölcsi eszme, mert mint ahogy a református egyház egyik lelkésze mondta, az Isten egyformán szereti a hívőket és a hi-

telteneket. Ha egy európai át akar térni a buddhista vallásra, természetesen, hogy megtehesse anélkül, hogy bárki is beleszóljon ebbe, és ha valaki ateista, ugyanolyan természetes, hogy senki ne kényszerítse meggyőződése megváltoztatására. Egyébként Maurice Verfaillie részletesen ismertette az Európai Konvenció által elfogadott álláspontot, és az Európa Tanács Parlamentjében, a vallási szabadság elfogadásáig folytatott vitát. A vallási szabadság megfogalmazására Németország tett javaslatot, ez azonban diszkriminálta az ateistákat a hívőkkel szemben, és Franciaország hevesen visszautasította. Végül is a lelkiismereti szabadság megfogalmazást fogadták el, ami semmilyen megkülönböztetést nem tesz Európa állampolgárai között, függetlenül azok vallási vagy lelkiismereti beállítottságától.

Még ha csupán a vallási szabadságról folyó vitának ezt a részét tekintjük is, anélkül hogy figyelembe vennénk az ortodox egyház magatartását az üldözött és a kommunista rendszer által javaitól megfosztott görög katolikus egyház által visszaigényelt vagyonnal kapcsolatban, akkor is világos, hogy az ortodox egyháznak ugyanolyan reformra van szüksége, mint amilyen a katolikus egyházban, elsősorban II. János pápa idejében, végbement. Ez utóbbi a nemzetközi fórumok nagyon eredményes partnerévé vált a békéért és a demokráciáért folytatott harcban. Az európai szellem mindenekelőtt demokratikus szellem, amit pontosan megfogalmazott Romano Prodi, mondván: „Nincsen többség és kisebbség, mert valamilyen formában mindnyájan kisebbség vagyunk.” Az európai szellem az egyéneknek és a közösségeknek egyenlő esélyt adó demokratikus szellem. De ezt a szellemet az európai politikai osztálynak élnie kell, igazgatnia kell, nem elég elméleteket gyártani ennek kapcsán.

Ana Luduşan (ford. H. Zs.)

A plakát mögött... a feltámadás ígérete

Balkáni vagy balkániak? Életemben először voltam olyan helyen, amely Európa térképe szerint a Balkán szívében van. A Balkán történetében híressé vált helység neve Bitola. Festői város a Macedón Köztársaság déli részén. Megtalálhatók benne a történelmi múlt görög emlékei (Heraclea Lincis regészetű lelet), egyiptomi középkori és újkori mecset (például az elhagyott Ajdar Kadi Mecset, a Jeni Mecset, ez utóbbi ma a Művészeti Galéria stb.), a törökök nélküli török bazár keskeny utcáival és sajátos építészeti elemeivel, a közismert sétálóutca (Sirok Sokak), mely úgy tűnik, a látogatók legfőbb attrakciója. Mindezek különleges hangulatot kölcsönöznek a városnak, még Macedónia más helységeihez viszonyítva is. Bitola multikulturális és többnemzetiségű hagyományokkal rendelkező város, amely a volt Jugoszlávia felbomlása, majd a macedón szlávok és a muzulmán albánok közötti etnikai konfliktusok következtében albánok nélkül maradt. Ahogy a *Provincia* 2001. novemberi számában, a *Párbeszéd Szkopjében* című írásban áll: „Bitolában ma már nem élnek albánok, ugyanakkor nehéz macedónnak lenni Tetovóban. A nagy feladatot megakadályozni ezeknek a veszélyes enklávéknak a kialakulását.” De ha bárki is újságírói túlzásnak tartaná a fentieket, már Szkopje repülőterén meggyőződhet az ellenkezőjéről: álcázott NATO-tankok és -helikopterek figyelmeztetnek a békefenntartó erők jelenlétére. Bitolában azonban semmi nyoma katonai hadműveleteknek. Itt, a fővárostól 400 km-re, májusban is havas tetejű hegyektől övezve, mintha a balkáni atmoszféra és világ jelenne meg, amelyet otthon elképzelt az ember. De hamar rá kell jönnöd, hogy hagyományait és opcióit tekintve, még a kortárs képzőművészet terén is, többféle Balkán létezik.

Az *alkalmazkodás első állomása* a Sirok Sokak sétálóutca, a reggeltől éjfélig itt, ezen a keskeny, két oldalán cukrászdák asztalaitól szegélyezett sávon hömpölygő tömeg. Ha egyszer ez az emberáradat elragad, nem tehetst más, mint hogy sodródj vele együtt. Mintha szertartás volna a felvonulók és az asztal mellett ülők között, és mintha mindenkinek valami elintéznivalója lenne, de ugyanakkor más dolga sem lenne, mint hogy bármész képével megtöltse a teret, és kitéltse a többi jelenlévő idejét. Elektronikus felerősített hangzón, amellyel az emberi hang megpróbál versenyezni, de a kommunikáció néha csupán gesztusokra vagy a mimika olyan jelbeszédére redukálódik, amely gyakran csak az itteni beavatkozók számára érthető. Egy-egy jellegzetes, merev arckifejezés, amely alkalomadtán változik, ha viselője üdvözlő, vidám gesztusokkal, bókokkal és csókokkal színezi a találkozást. Semmi sietség a következő találkozásig. Hogy arra mikor és hol kerül sor, arra csak az újonc kérdez rá, aki nem tudja, hogy ez nem a komoly megbeszélések, hanem a kávék és az egyéb folyadékok melletti tereferék helye. Az az érzésed, hogy a tér és idő dimenziói felhígultak, és a látvány, amiben részed van, békebeli látvány, ellentmond az agyadhoz nőtt otthoni elképzeléseiddel. Lehetséges-e, hogy egy ilyen, békésnek látszó tömeg nemrég még tele volt egoizmussal, türelmetlenséggel és háborús ösztönökkel, és akár véres tettekre is képes lett volna? Mi az, ami ezt a ragályt okozza? A politikai osztályok hordozószókai vagy a civil szféra fejletlensége?

Felhörpintve kávémat, a fejemben Konrád György gondolatával, „a plakát mögött kell látni a hullát”, de a feltámadás ígértét is – tettem hozzá én magamban, elindulva a szállóba, hogy tanulmányozzam a *Délkelet-Európa Művészeti Csereakcióinak Thesszaloniki Fóruma*

által 2000-ben kibocsátott *Nyilatkozat* célkitűzéseit és Nebojša Vilić nemrég kiadott könyvét, az utóbbi tíz év macedóniai alternatív művészek vízióinak antológiáját. A könyv egy új életérzésű és szabad művészi kifejezéssel élő nemzedék bemutatása, ugyanakkor beszámol az utóbbi években létrehozott azon új művészeti intézmények tevékenységéről is, amelyek kitermelték ezt az új generációt, intézményes formát biztosítva a személyes kapcsolatoknak és a közös kiállítások megszervezésének.

A *művészet nem döntőbíró* a jó és a rossz, a szép és a csúnya, a rend és a káosz, a fehér és a fekete, a racionális és az irracionális, a tisztavirág-életű és az örök életű között. Esetleg, élve az ironia, a játék, a paródia eszközeivel, felhívja a figyelmet a kétpólusú kizárólagosság negatív voltára, amely gyengítheti ezt a dihotómiát. A Bitolában most már másodsorú megrendezett Nemzetközi Művészeti Kiállítás/Szimpozium szervezői, Biljana Petrovska Isijanin és Ljupcho Spirovski Isijanin, nem véletlenül választották a kiállítás mottójául ebben az évben az ÉN-TE(TI) kétpólusú jelmondatot (és az IGEN-NEM-et 2000-ben), és nem véletlenül helyezték mindkét alkalommal a hangsúlyt a másnemű pđusok közötti mobilitásra, lebegtetésre, dialógusra. Két hetet biztosítottak a meghívott művészeknek, hogy megfigyelje, felfedezze és a művészi kifejezés eszközeivel megfogalmazza az ÉN-TE(TI) közti interperszonális kapcsolatot, és jelezze azt a kollektív tapasztalat számára.

Minden résztvevő annyit ér, amennyit egy bizonyos helyzetben teste, szelleme és tehetsége sugároz – leszűkítve ez az ÉN-TE(TI) kapcsolat (semmiképp sem végső) meghatározását jelenti, méghozzá a kéthetes időközben, az adott körülmények között, a munkák opciói és konkrét módozatai által. Munkák és életformák, anélkül, hogy mindeiket fel lehetne sorolni.

Az amszterdami *Charles Citron* a hollywoodi westernhősökre emlékeztető Jenki Joe babafigurájával, amit mindig magával hord, és szembesít látogatásainak különböző helyzetekkel, helyekkel és közösségekkel, megörökítve fényképen és videofilmeken a kulturális turizmus boldog pillanatait és pózait. A Jeni Mecset központi aulájában a Jenki Joe ázsiai „üdüléséről” készült fényképeket mutatta be, az időközben bazári csecsebecsévédelt Mao-korszak jól ismert alakjai, figurái vagy az ugyancsak a szuvenírtárgyak sorsára jutott Buddha-szobrocskák között. A prágai *Martin Zet* fantáziaprovokáló gesztusaival számos olyan művészi helyzetet rögtönzött a résztvevő művészek között, amelyet bárki könnyedén folytathatott. Ironikus gesztussal adja közönségre saját maga személyét a helyi újságban, *Az elűnt Free Martin Zet körözése* címet viselő kettős fotóportrét, amely szemből ő maga, profilból pedig litván barátja, R. D. arcát ábrázolja (aki különben szintén résztvevője volt a rendezvénynek). Másik aktuusa a Sirok Sokak sétálóutca lezárása egy magas dróthálókerítéssel, csúcsgalamb idején, ami heves reakciókat váltott ki a tömegből, amely szemmel láthatóan mégcsak el sem gondolkodott a gesztus értelmén. A New York-i *Robert Martinez* pár nap alatt megtöltötte személyesen interpretált graffití-rajzaival a ma már romos Tito Emlékház belső tereit, motívumként az ott tanyázó utcagyerekek képmását, illetve az ott talált Tito Emlékalbum kép motívumait használva és összekötve a képszigeteket feljegyzéseivel és az alkalmi beszélgetések töredékeivel. A szkopjei *Oliver Musovik* egy közönséges fotóstúdió kirakatában állította ki legjobb barátai és saját közös fotóportréját, minden portréra néhány soros megjegyzést írva. Látszólag banális ez a megközelítési mód, de egy olyan környezetben, ahol az emberi kapcsolatok mélyen megsérültek, ez az elemi képi és szövegbeli megfogalmazás, a pozitív kapcsolatokra való vágy kifejezése. Más beállítottságú a szintén szkopjei *Igor Toshevski*, aki a város különböző részein emelkedő falakon ékeletlenkedő golyó ütötto lyukakba sutogott bele, ezeket a helyeket megjelölte Bitola térképén, és azt, sokszorosítva, pár cirill betűs sorban megfogalmazott üzenettel együtt eljuttatta a résztvevőknek. Az, hogy személyesen nem lehetett jelen a performanszon, mintegy felerősítette az utalást a befelőlfordulás, a (non)kommunikáció, illetve az interkommunikáció lehetetlenségére.

Magam egy, köztem és a feleségem között lezajlott családi tárgyalásról készült makettet állítottam ki, amely tárgyalás a paradicsombeli édes semmittevésről, a művészi élvezetről és a művészet terhére egy változó egzisztenciális összefüggésben, a szubjektumok figurációjáról és az objektum konfigurációjáról folyt, és annak a régi, elsárgult, a halottak feltámadását megjelenítő reprodukciónak a szerepéről, ami mindezit kiváltotta. Egy esemény makettje, amit egy művészeti lével védett térben állítottam ki, a Művészeti Galéria (Jeni Mecset) előterében, s amely megszakította a szokásos, álmosan érdektelen, hagyományos kiállítások sorát. Az installáció megvalósítása után arra kértem minden meghívottat, hogy társuljon be a maketten megformált családi workshopunkba, ezzel gazdagítsa azt. Ugyanabban a térben állítottam ki egy másik munkát is. Egy pionírpartizánt ábrázoló helyi szobor (gyermeki testarányokkal, de felnött arcvonásokkal) fotómakettje mellett egy önmagamról készült fotómakett figura, az előzővel azonos pozícióban és a megfelelő aránytorzításokkal photoshopban összenyomva. „The parts of the same sistem?” – vizsgálta a két fotósziluettet Charlie a megnyitón. Hirtelenjében nem tudtam, mire is kérdez rá: a kiállított tárgyak szuvenírjellegére, vagy arra, hogy az ugyanazon a talapzaton kiállított két figura egyazon rendszer terméke?

Antik Sándor